

Oslabené vidění jako specifická potřeba z pohledu školní podpory a intervence

Vision Problems as a Specific Need in Terms of School Support and Intervention

Petra Röderová, Katedra speciální a inkluzivní pedagogiky PdF MU, Brno

Abstrakt

Príspevok je zaměřen na problematiku zvládání zrakových obtíží dětí a žáků v předškolním a ve školním prostředí. Zaměříme se na zrakové obtíže, které sice nespádají do kategorie zrakového postižení, avšak dětem a žákům způsobují potíže a snižují jejich školní výkon. Za zásadní považujeme ohrožení školní úspěšnosti žáků a zátěž, která z daných obtíží vyplývá. Příspěvek prezentuje zjištění pilotních šetření v prostředí předškolního a primárního vzdělávání, zkušenosti pedagogických pracovníků a konkrétní návrhy a doporučení pro praxi. Cílem je upozornit na problematiku zrakových obtíží z pohledu potřeb žáka a také z pohledu kompetencí pedagogických pracovníků, jak v daných situacích postupovat.

Klíčová slova

zrakové obtíže, školní výkon, kompetence žáků, kompetence pedagogů

Abstract

The paper focuses on the issue of coping with visual problems of children and pupils in preschool and school environment. We will focus on visual difficulties, which do not fall into the category of visual impairment, but cause problems for children and pupils and reduce their school performance. We consider the threat to students' school success and the burden that arises from the given difficulties to be essential. The paper presents the findings of pilot surveys in the environment of preschool and primary education, the experience of teachers and specific proposals and recommendations for practice. The aim is to draw attention to the issue of visual difficulties from the point of view of the pupil's needs and also from the point of view of the competencies of pedagogical staff, how to proceed in given situations.

Keywords

visual difficulties, school performance, pupils ,competences, teachers' competences

Úvod

Současný speciální pedagog a pedagog v inkluzivní škole je vystaven mnoha výzvám. Jednou z nich je také variabilita potřeb dětí a žáků, se kterými se v praxi setkává. V oblasti zrakového postižení je tato různorodost daná rozmanitostí diagnóz, typem a stupněm postižení. Tento příspěvek se zaměřuje na potřeby dětí a žáků, které do kategorie zrakového postižení nespádají, mají tzv. oslabené vidění.

Přestože tyto děti a žáci nemají výrazné obtíže, které by se vyznačovaly nastavením podpůrných opatření vyššího stupně či potřebou asistenta, jejich obtíže jsou zřejmé, ztěžují jim vzdělávání a mohou být příčinou školního neúspěchu. Právě ten vnímáme jako podstatný a jako zásadní v celkovém postoji žáka ke škole a ke vzdělávání. Vycházíme ze situací, kdy pedagogové většinou z důvodu časového nedostatku či neporozumění této problematice dané potřeby dětí bagatelizují a nevěnují jim patřičnou pozornost. Školní úspěch a radost z učení by přitom měly být cílem vzdělávání pro každého pedagoga.

Současný stav poznání

Inkluzivní škola je místem, ve kterém jsou vzdělávány děti a žáci s velmi rozličnými speciálními vzdělávacími potřebami a pedagog by měl být dostatečně kompetentní pracovat se všemi žáky, kteří ve třídě jsou přítomni. Aby bylo jejich vzdělávání úspěšné, posuzuje pedagog práci a výkony žáků a hledá cesty, jak dojít k jednomu cíli, jak předat náležité vědomosti, dovednosti a kompetence. V případě zrakového postižení se pedagog a speciální pedagog setkává s dětmi a žáky, kteří ve vyučování i mimo školu používají speciální pomůcky, specifické postupy a strategie (srov. Janková, Moravcová, 2017). Kategorií osob s oslabeným viděním jsme nazvali pro oblast vzdělávání děti a žáky s poruchami ve zrakovém vnímání. Tyto děti a žáci mají zrakové vady běžně korigovatelné brýlemi, tedy krátkozrakost, dalekozrakost a astigmatismus, velmi často také zrakové obtíže způsobené nedostatky v binokulárním vidění. Jsou to děti a žáci, u kterých se projevuje nespolečná práce očí způsobená např. amblyopií (tupo-zrakostí) či strabismem apod. Deficity ve zrakovém vnímání pak vykazují i žáci s diagnózami jinými, jako je např. ADHD, specifické poruchy učení, Irlen syndrom apod. (srov. Jošt, 2009; Irlen, 2005; Schuhmacher, 2015).

Žáci se zrakovým postižením i žáci s oslabeným viděním mají společné to, že je u nich patrný deficit ve zrakových funkcích a ve zrakových dovednostech, což jim způsobuje i potíže ve školní práci a snižuje jejich školní výkon. Dle **deficitů ve zrakových funkcích** rozlišujeme oslabení zrakové ostrosti, snížení barvocitu, omezení zorného pole, obtíže v binokulárním vidění, obtíže v okulomotorice a deficity ve zpracování zrakových informací u centrálního postižení zraku – CVI (srov. Finková, Ludíková, Růžičková, 2007; Röderová, 2020; Janková, Moravcová, 2017). Tito žáci mají také snížené **zrakové dovednosti**, jako je např. rozlišení figury a pozadí, schopnost kvalitních očních pohybů, lokalizace apod. (srov. Růžičková, Kroupová, Kramosilová, 2017). V předškolním a ve školním prostředí se toto projeví v oblastech, které jsou ve školním prospívání žáka zásadní – v oblasti orientace v prostoru a samostatného pohybu, při práci na stránce a na ploše (čtení, psaní, kresba). (srov. Röderová, 2020; Degenhardt & Henriksen, 2009; Holbrook, McCarthy, & Kamei - Hannan, 2017)

Vzhledem k široké škále obtíží a potřeb dětí a žáků s oslabeným zrakovým vnímáním je důležité, aby o nich pedagogičtí pracovníci byli informováni, uměli si jich všimnout a byli k těmto projevům vnímaví. Jak uvádí dotazovaní učitelé ve výzkumných šetřeních níže, nevěděli či neuvědomovali si, že např. únava může úzce souviset s narušeným zrakovým vnímáním. V praxi se setkáváme také s tím, že dítě následkem únavy ztrácí koncentraci, hůře spolupracuje, někteří žáci jsou nálepkováni, že „zlobí“ a vyrušují.

Röderová (2020) uvádí přehledně zásadní projevy, které mohou učitele upozornit na nedostatky dítěte/žáka ve zrakovém vnímání a umožnit tak cílenou podporu potřeb konkrétního dítěte. Uvedeme-li škálu obtíží dětí a žáků s oslabeným viděním stručně, všímáme si nestandardního držení a pohledu na obrázek či text, únavy spojené se špatnou pozorností či provázenou také bolestí hlavy. Při čtení a psaní dochází k přeškakování nebo vynechávání písmen či slov, segmentů písmen či diakritiky, dítě neudrží řádek nebo linku, písmo je nepravděelné co do velikosti i tvaru. Žákovi ve škole se zhoršuje výkon co do rychlosti a správnosti, obtížný pro ně bývá opis, při kterém nejsou schopni rychle měnit pohledovou vzdálenost a zároveň správně a uhlledně zadaný text opsat.

U dětí předškolního věku mohou učitelky a asistentky upozornit na narušené zrakové vnímání projevy při práci na blízko – skládání puzzle, omalovávání. Děti mívají potíže lokalizovat v daném obrázku či na stránce předmět na podkladu (figura–pozadí), najít je mezi jinými objekty (crowding, tzv. hloučení). Žáci pak mívají obtíže v porozumění tabulkám, diagramům a znázorněním v učebnicích (Röderová, 2020). Běremeli v úvahu stres, který je způsoben uvědoměním si nedostatečného výkonu, časovým tlakem, srovnáváním s výkony spolužáků atd., mohou tyto děti/žáci ztrácet motivaci zadávané úkoly splnit a dokončit, spolupracovat, snažit se. Škola by pro žáka přitom měla být místem, které dítě posiluje (srov. Vojtová, Fučík, 2012).

Vybrané zdroje informací a výsledky výzkumných šetření

Na oblast podpory, intervence a vzdělávání dětí a žáků s deficity ve zrakovém vnímání se zaměřujeme kromě témat spojených s cílovou skupinou dětí a žáků se zrakovým postižením také v rámci tvorby bakalářských a diplomových prací studentů Katedry speciální a inkluzivní pedagogiky PdF MU. Ve spolupráci se studenty tak vznikají zajímavé práce, které přinášejí důležitá zjištění z praxe na úrovni předškolního a primárního vzdělávání. Naším cílem je přinést praxi nejen zpětnou vazbu od pedagogických pracovníků a rodičů, ale vytvořit také užitečné materiály a nástroje, které podporu a intervenci u dětí a žáků s deficity ve zrakovém vnímání zefektivní.

Zajímá nás, zda pedagogové a vychovatelé pracující v mateřských a na základních školách rozumí potřebám a obtížím dětí a žáků s oslabeným viděním, zda na tyto jejich specifické potřeby myslí i v přípravách učebních materiálů, ve volbě metod a forem školní práce. Konkrétně pak, zda rozumí také tomu, proč např. nosí dítě okluzor a zda jsou informováni, jak má dané dítě/žák okluzor či brýle ve škole nosit. Přestože by se měla prevence zrakových vad v budoucnu plně přesunout do kompetencí dětských lékařů, zaměřily se některé práce i na oblasti prevence v mateřských školách prováděné ve spolupráci s ortoptistkami.

Bakalářské a diplomové práce zabývající se zmíněnou problematikou jsou metodologicky většinou vedeny kvalitativním šetřením s využitím rozhovorů, které přinášejí přímou zpětnou vazbu a zkušenost dotazovaných informantů. Některé práce obsahují také jako výstup materiál, který mohou využít rodiče či pedagogičtí pracovníci přímo ve své praxi – jedná se o pracovní listy, informační brožury apod. Níže jsou uvedeny výsledky a výstupy z některých závěrečných prací, které se věnovaly tématu dětí a žáků s oslabeným zrakovým vnímáním.

Studentka D. Honzová se zaměřila na zjištění, zda učitelky v mateřských školách věnují pozornost **prevenci zrakových vad** a zda děti s oslabeným viděním dostávají specifickou podporu. Z výzkumu vyplynulo, že preventivní vyšetření zraku předškolních dětí je významné. Vždy dochází k odhalení poruch zrakového vnímání u několika dětí z testované skupiny, což potvrzuje také výzkum uvedený v diplomové práci V. Letkové (srov. Letková, 2021; Honzová, 2021). Samy učitelky uvádějí, že u dětí, u kterých byla po preventivním vyšetření (v tomto případě společností PrimaVizus) zjištěna a následně korigována zraková vada, došlo ke zvýšení zájmu o činnosti a aktivity, kterým se dítě dříve vyhýbalo nebo v nich nebylo úspěšné apod..

Jedna učitelka dodává: „*U jednoho dítěte jsme pozorovali zvýšený zájem o kresbu, a druhé dítě se výrazně rozmluvilo.*“ (Honzová, 2021, s. 32).

Diplomantka zjišťovala také kontext **spolupráce s rodiči**, která je klíčová. Ze zkušeností víme, že rodiče sami často přesně neví, jak okluzi dítěti dávat, v některých případech u rodičů bývá snaha přenášet zodpovědnost na pedagogy. Z jedné zkušenosti učitelky zaznělo vůči rodičům následující:

„...*to nám jako řeknou, jako co máme dělat, jak to máme dělat, proč to máme dělat. Ale mám takový pocit, že oni potom teda to nedělají.*“ (Honzová, 2021, s. 32).

Dle zjištění dané práce byla snaha učitelek mateřské školy dětí se zrakovými obtížemi cíleně podporovat a jejich zrakové vnímání rozvíjet, bariérou však bývá velký počet dětí ve třídě.

V bakalářské práci A. Mistrové vedené Mgr. Radkou Machákovou nalezneme problematiku oslabeného vidění u dětí a žáků zaměřenou na rodiče a samotné děti z **pohledu komplexní podpory a multioborového přístupu**. Velký přínos pro praxi spatřujeme ve vytvoření informačního letáku, který objasňuje kompetence medicínských a speciálně pedagogických pracovišť a odborníků, které mohou pomoci i samotným pedagogům v běžných školách lépe porozumět komplexnosti a specifičnosti podpory těchto dětí a žáků (srov. Mistrová, 2021)

V. Pokojová vytvořila bakalářskou práci s názvem „*Úprava materiálů pro logopedickou intervenci u dětí se zrakovým oslabením*“ a zaměřila se na práci logopeda s dětmi s narušeným zrakovým vnímáním. Některí speciální pedagogové jsou díky svému studiu a zejména zkušenosti z praxe úzce zaměřeni na určitou skupinu dětí se speciálními vzdělávacími potřebami a nemusí být vždy dostatečně informováni o problematice oslabeného vidění. V praktických cvičeních s dítětem nemusí mít **znalosti o potřebách těchto dětí a o vhodných úpravách materiálů a prostředí pro tuto cílovou skupinu**. Diplomantka proto vytvořila na základě užívaného materiálu na konkrétním logopedickém pracovišti jeho modifikaci tak, aby byla přístupná a dobře viditelná i pro dítě se sníženou zrakovou ostrostí, obtížemi ve zpracování kontrastu figura-pozadí, pro děti, které mají obtíže identifikovat viděnou informaci v krátkém čase danou např. narušením binokulárního vidění. Byly proto vytvořeny materiály k pohádce „O červené Karkulce“, které jsou součástí přílohy práce (Pokojová, 2021) – obrázky a pracovní listy.

Autorka realizovala také rozhovory se speciálními pedagožkami. Pedagožka s odborností oftalmopeda v rozhovoru jasně uvedla, že nevhodnost materiálu snižuje výkon a soustředění dítěte, zvyšuje jeho únavu. Přesně toto popisuje slovy:

„...*začne být neklidné nebo se mnou přestane spolupracovat. Také se mi u nevhodných materiálů stávalo, že si děti mnuly oči...*“. Logopedka dále uvádí, že „...*“dítě mlčí, neodpovídá na otázku, vypadá jak s otazníky v očích. Případně pak následují otázky typu „co to je?“ a další nechápaté výrazy.*“ (Pokojová, 2021, s. 40, 41).

Speciální pedagožky shodně v rozhovorech hovoří o změně v chování dítěte, které předkládanému materiálu nerozumí nebo jej špatně vidí – dítě je zvýšeně neklidné či naopak strnulé, nespolupracuje, soustředí pozornost jinam. Považujeme za významné to, že si odbornice těchto rysů všímají a dokážou na ně reagovat. Tuto dovednost je však potřeba posilovat i u pedagogů běžných škol, kteří s dětmi a žáky v předškolním a mladším školním věku pracují, a právě změna chování dítěte je může upozornit na neschopnost dítěte/ žáka adekvátně s předkládaným materiálem pracovat.

Velmi podrobně se problematikou oslabeného vidění u dětí předškolního a mladšího školního věku zabývala V. Letková, která při realizaci své diplomové práce pod vedením P. Röderové využila svých odborných znalostí a zkušeností z oboru speciální pedagogiky, ortooptiky a optometrie. Diplomantka vytvořila informační brožuru s názvem: *Praktická příručka zrakového vnímání: Sprievodca pre pedagógov pracujúcich so žiakmi v predškolskom a mladšom školskom veku s poruchami zrakového vnímání* a realizovala podrobné kvalitativní šetření s využitím polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory byly vedeny se 7 informanty – jednalo se o 3 učitelky z mateřských škol, z oblasti základního vzdělávání se rozhovorů zúčastnily 1 pedagožka, 2 vychovatelky a 1 asistent pedagoga. Cílem bylo zjistit, jak jsou dotazovaní informováni o problematice oslabeného vidění a potřeb s ním spojených, dílčí oblastí byla také zpětná vazba na vytvořenou příručku, jejímž cílem je podat informace primárně právě pedagogickým pracovníkům v předškolním a primárním vzdělávání.

O úrovni povědomí o **oslabeném zrakovém vnímání** hovoří ve výzkumu jedna z informantek takto: „... že o tom nikdo moc neinformuje. Všechny děti co mají nějaký takovýhle problém, tak se hlásí do poradny a poradna potom dá škole nějaký doporučení, jak se k tomu dítěti chovat, k čemu ulevit, co mu pomůže a tak. Ale vlastně o tom, že by to mohlo mít příčinu, nebo velkou část těch problémů může tvořit zrakový problém, tak o tom se vůbec nemluví a povědomí jako takový je malý.“ (Letková, 2021, s. 58).

Tuto zkušenost dokazují také reakce dotazovaných, kdy v některých případech od rodičů přesně pedagogové vědí, kdy má dítě brýle či okluzor nosit, někdy se ale stává, že tuto informaci nemají, nebo ani situaci nošení okluzu či brýlí u daného dítěte nerozumí. To dokazuje např. výpověď informanta D, kdy popisuje:

„...ve škole máme taky chlapce, který má brýle, ale nenosí je taky každý den. Nevím jak to má nastavený, ale nenosí je každý den. Tak nevím, jestli je má jen možná na dálku, ale jinak je nenosí. Netuším.“ (Letková, 2021, s. 63). Předpokládáme, že pokud nemá pedagog informace o tom, kde a proč má dítě/ žák nosit brýle, nezná ani jeho potřeby pro zrakovou práci a nemůže odpovídajícím způsobem podpořit žáka v procesu učení.

V diplomové práci V. Letkové se objevuje také téma spolupráce s rodiči (2021). Uvádí zde různé postoje rodičů, informanti z řad pedagogických pracovníků z prostředí předškolního a primárního vzdělávání hovoří o náročnosti práce s dítětem při nedostatku informací, zvláště pokud je rodič v této oblasti nespolupracující či přímo odmítá dítě nechat vyšetřit, nechce si jeho obtíže připustit. Informanti také uvádějí potřebnost diskutovat projevy dítěte mezi sebou s kolegy, aby správně odlišili deficity ve zrakovém vnímání od jiných deficitů, např. v kognitivní oblasti. V některých případech je v hledání příčin obtíží a jejich řešení pedagog osamocen, přesto je diagnostická úloha v procesu učení dětí neodmyslitelnou kompetencí pedagoga. To zmiňuje např. informantka E „...„Kdybych byla taková, že to prostě zkonzumuji od těch rodičů... Jsou takoví lidi, že oni to prostě neřeší. Jó, že když rodiče to nevidí, tak proč bych to já měla vidět. Já to takhle nemám. Na to tam mimochodem jsme!“ (Letková, 2021, s. 68).

Zde se nám promítá kontext role pedagoga a speciálního pedagoga, očekávání od něj a naplňování těchto očekávání. U jedné z dotazovaných informantek zásadně posílila její pedagogické kompetence vlastní rodičovská zkušenost u dítěte s brýlovou korekcí, dříve vůči tomuto tématu nebyla tolik vnímavá (Letková, 2021, s. 58).

V diplomové práci se její autorka zabývá také informovaností pedagogů o projevech a potřebách dítěte s oslabeným viděním. Informanti uvádějí, že během práce s dítětem rozlišili např. neschopnost dobrého rozlišení barev (později byla u dítěte diagnostikována částečná porucha barvocitu), nejistotu v rychlejších pohybech (např. v tělesné výchově), pomalost ve čtení, všímají si těsné vzdálenosti očí od textu. Informanti se zamýšleli také nad ovlivněním školního výkonu u těchto dětí, jedna z informantek odpověděla následovně:

„... co je jako hodně znát a co si člověk všimne a neví čím přesně to je způsobený, je třeba zhoršený čtení. Že se jako ty děti vlastně styděj. Když čtou, tak jim to delší dobu trvá a styděj se něco ze sebe vymáčkout. Je těžko říct čím to je, jestli jim to doopravdy nejde anebo se jim ty písmenka pletou, protože na to špatně viděj.“ Další výpověď o jiné žákyni uvádí: „...“je hrozně unavená, nesoustředěná a hrozně si plete písmenka i čísla

a právě, že by to mohlo mít souvislost s tím, že má špatný brejličky nebo špatně nastavený ten režim. Tak uvidíme, co se dozvíme od paní doktorky.“ (Letková, 2021, s. 69-70).

Ve výzkumných šetřeních realizovaných v závěrečných pracích zaznívá ze strany pedagogických pracovníků vědomí potřeby spolupráce se speciálními pedagogy, psychology, lékaři a dalšími odborníky. Dotazovaní uvádějí, že zprostředkování podstatných informací o obtížích dítěte pouze přes rodiče nemusí být pro kvalitní podporu dítěte efektivní. Příručka objasňující problematiku oslabení zrakového vnímání pomohla informantům z řad pedagogických pracovníků lépe porozumět obtížím a potřebám dětí, dát si je do souvislosti a více se chováním dětí a žáků zabývat. To zmiňuje např. výpověď*„Si člověk říkal, že asi málo pije, že nevyspalej, ale vůbec mi třeba nenapadlo, že to mohlo mít souvislost s těma očima.“* (Letková, 2021, s. 74).

Tím, že si pedagogický pracovník uvědomuje souvislosti projevů narušeného zrakového vnímání s potřebami dítěte, může tyto nejen lépe naplňovat a poskytovat efektivní podporu, ale cítí se také kompetentnější ve své pedagogické roli.

Diskuse

Inkluzivní teorie i praxe ukazují, že pedagog a speciální pedagog je odborníkem v určité oblasti, zároveň je však na něj kladen požadavek jakési universality vzhledem ke kompetencím pracovat s dětmi a se žáky s různými speciálními vzdělávacími potřebami. V tomto ohledu je nutné, aby byl pedagog a speciální pedagog o těchto potřebách náležitě informován. V praxi to znamená, aby také uměl diagnostikovat schopnosti a dovednosti a zároveň obtíže u konkrétních dětí a žáků, aby jim rozuměl a dokázal hledat cesty, jak dané dítě efektivně vzdělávat. Jak uvádí H. Schuhmacher (2015), je naprosto nezbytné, aby byli pedagogové informováni o deficitech ve smyslovém vnímání u dětí a žáků, se kterými pracují, neboť pedagogové logicky vycházejí z informací o vývoji dítěte a vyvozují určitou úroveň zrakového a sluchového vnímání z věkových zvláštností. Včasný záchyt očních vad je v České republice v kompetenci dětských praktických a očních lékařů, zrakových terapeutů, v preverbálním období nově také v kompetenci ortoptistů (Modlingerová, Jarošová, Zobanová, 2021). Přesto zatím, stejně jako v některých jiných zemích (srov. Schuhmacher, 2015), není tato diagnostika plně zakotvena v systému zdravotnické péče. Je zřejmé, že tato problematika nezůstává pouze zájmem odborníků v oblasti speciální pedagogiky, ale je zde potřebný multidisciplinární přístup (srov. Röderová, 2020, Růžicková, K., 2015).

Teorie a praxe nám ukazují, že projevy nedostatků ve zrakovém vnímání mohou být bariérami pro úspěšné zvládnutí školních povinností, oslabují školní výkon a mohou také zásadně snižovat školní úspěch dítěte ve škole. Přestože někteří autoři představují jakýsi přehled projevů a potřeb žáků s oslabeným viděním a doporučení pro praxi – např. Röderová (2020), Schuhmacher (2015), je v běžných školách povědomí u pedagogů zatím poměrně omezené. Díky nízké informovanosti pedagogických pracovníků jsou pak také nedostatečné kompetence pedagogů v tom, jak umět podpořit žáky s oslabeným viděním v mateřské škole a zejména v období docházky na první stupeň základní školy. Tato specifická podpora se týká jak úpravy prostředí a materiálů, tak metod a forem práce pedagoga.

Závěr

Z výzkumných šetření, která jsou prováděna v rámci závěrečných prací studentů speciální pedagogiky vyplývá, že pedagogičtí pracovníci nejsou v současné době dostatečně informováni o obtížích a potřebách dětí a žáků, kteří mají narušené zrakové vnímání. Tyto deficity způsobují dětem obtíže v předškolním a v mladším školním věku, kdy se u dítěte formují prvotní zkušenosti a postoje k učení, práci ve škole, ke škole samotné. Dítě/žák na prvním stupni základní školy také srovnává svůj výkon s ostatními, formuje se také jeho sebepojetí. Vzhledem k těmto faktorům považujeme za zásadní, aby pedagogové i speciální pedagogové věnovali pozornost deficitům ve zrakovém vnímání, uměli je identifikovat a následně naplňovat potřeby dětí a žáků tak, aby mohly být úspěšné, a je-li to možné, aby mohly zvládat aktivity a činnosti společně se svými vrstevníky.

Použitá literatura

- Degenhardt, S., Henriksen, Ch. (2009). *Was macht die Bildung von Menschen mit mehrfachen Behinderungen zu einer sehgeschädigtenpädagogischen Bildung?* In: Vierteljahresschrift für Heilpädagogik und ihre Nachbargebiete VHN, 78, 3, S. 212–226
- Finková, D., Ludíková, L., Růžicková, V. (2007). *Speciální pedagogika osob se zrakovým postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci
- Holbrook C. M. et al. (2017). *Foundations of Education. Volume 1 – History and Theory of Teaching Children and Youths with Visual Impairments*. New York. AFB Press. Third Edition.
- Irlen, H. *Reading by the Colors*. (2005). New York.
- Janková, J., Moravcová, D. (2012) *Asistent pedagoga a dítě se zrakovým postižením: Jak se cítí a jak to vidí sourozenci lidí (nejen) s autismem*. Praha: Pasparta
- Jošt, J. *Oční pohyby, čtení a dyslexie*. (2009). Praha: Fortuna
- Letková, V. (2021) *Zrakové vnímání v předškolním a mladším školském věku*, Masarykova univerzita. Diplomová práce.
- Mistrová, A. (2021), *Multidisciplinární přístup v péči o děti se zrakovou vadou*. Masarykova univerzita. Bakalářská práce.
- Modlingerová, E., Jarošová, I., Zabanová, A. (2021). *Vyšetření k včasnému zachytu významných očních poruch u dětí v nonverbálním období ve věku od 6 do 36 měsíců.* In XV. Symposium dětské oftalmologie. Litomyšl: Produkce BPP s.r.o. ISBN 978-80-88379-02-7, s. 48–49.
- Pokojová, V. (2021) *Úprava materiálů pro logopedickou intervenci u dětí se zrakovým oslabením*, Masarykova univerzita. Bakalářská práce.
- Röderová, P. (2020) *Speciálněpedagogická diagnostika oftalmopedická*. Metodické texty k projektu MUNI 4.O. Pedagogická fakulta, studijní program Logopedie (Bc.).
- Růžicková, K. (2015). *Rehabilitace zraku slabozrakých a rozvíjení čtenářské výkonnosti*. Hradec Králové: Gaudeamus.
- Růžicková, V., Kroupová, K., & Kramosilová, Z. (2016). *Zrakový trénink a jeho podmínky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Schuhmacher, H., (2015) *Fehler muss man sehen. LRS und visuelle Wahrnehmungsstörungen erkennen und behandeln*. Hamburg
- Vojtová, V., Fučík, P. *Předcházení problémům v chování žáků*. (2012). Praha: Národní ústav pro vzdělávání.

Informace o autorce

PhDr. Petra Röderová, Ph.D.

Speciální pedagog se zaměřením na pedagogiku osob se zrakovým postižením, pracuje jako odborný asistent na Katedře speciální a inkluzivní pedagogiky PdF MU

Kontaktní údaje:

Email: roderova@ped.muni.cz